

in konceptu demokratične pluralistične družbe, ki naj temelji na načelih samoorganiziranja na podlagi legitimnih interesov posameznih skupin in slojev, razvoju slovenske kulture in slovenski politični in gospodarski avtonomiji. Vse to pa je mogoče strniti pod skupno oznako »slovensko kulturno in nacionalno vprašanje«, ki je danes, po nekaj desetletjih, ki smo jih preživel v iluziji, da so tovrstna vprašanja dokončno rešena, ponovno postalo na moč aktualno. Treba pa je ob tem povedati še to: ob javni razpravi o ustavnih spremembah je tudi po zaslugi Društva slovenskih pisateljev in še nekaterih drugih strokovnih društev s področja znanosti in kulture v ožjem pomenu besede prišlo do svojevrstnega prebujenja slovenske javnosti in dobršnega dela ljudstva. Kot enega najpomembnejših znamenj tega prebujenja razumem ustanovitev slovenske kmečke zveze. Mislim tudi na izredno pomembna gibanja v slovenski mladinski organizaciji, na osamosvojitve ekološkega gibanja, na iniciative mirovnikov itd. Zаметki vsega tega segajo seveda že v čas pred ustavno razpravo, vendar se zdi, da so se vsaj nekatere od teh težnj prav v tem času dokončno razmahile in dognale, kakšno metodo dela in boja je treba uporabljati. V teh gibanjih so resnične kali demokracije in slovenske civilne družbe in s tem tudi za nov zagon slovenske kulture.

Legitimnost v kriznih razmerah

Emil Milan
Pintar

Dragi kolegi, spoštovani politični prijatelji in politični nasprotniki, tisti, ki sem jih imel doslej in tisti, ki si jih bom pridobil s tem nastopom!

Na Plenum kulturnih delavcev nisem prišel s pripravljenim papirjem, ker sem verjel, da bo to Plenum dialogov in ne monologov. Resda so bili nekateri od teh samogovorov nadvse zanimivi in jih je bilo prijetno poslušati, se vendar pridružujem že izrečeni oceni, da je večji del govorcev ostajal znotraj že znanega, že izrečenega: popoldanski osip med poslušalci jasno kaže, da je to tudi njihovo mnenje.

1. V dosedanji razpravi je bilo nekajkrat opozorjeno na današnjo neresničnost slovenske kulture in ta misel se je skoraj vselej povezala z vprašanjem o naši usodi. Menim, da bi se o tem morali temeljiteje pogovoriti – za to pa smo razgovor mnogo preozko zastavili. Večji del tistih, ki so govorili o utesnjenosti slovenske kulture, je v resnici govorilo o položaju in statusu kulturnih delavcev, kar pa ni isto! Ni namreč pomembno kulturno dejanje izid slovenske knjige, ki jo nato prebere nekaj deset bralcev – ali pa še to ne. Mogoče je bil izid take knjige pomemben dogodek takrat, kadar je izšlo letno v slovenščini nekaj deset knjig in je vsaka od njih pomenila ohranjanje in razvoj ogroženega jezika. Danes jih izide letno okrog tri tisoč, vsaj petsto od tega brez potrebe, resničen kulturni dogodek pa je lahko le knjiga, ki jo nato prebere trideset, petdeset ali sto tisoč

Slovencev. Ni kulturno dogajanje, če naredimo slovenski film, ki si ga nato ogleda dvesto osemnajst gledalcev – nasprotno, ta film je samo odžrl sredstva nečemu boljšemu, česar ne bi smeli zanemariti. Enako velja za vsa druga področja slovenske kulture v najširšem smislu. Govorimo o pomanjkanju denarja za šolstvo – ne zaostriamo pa odgovornosti tistih fakultet, ki zavestno vpisujejo petsto ali osemsto študentov, čeprav že vnaprej planirajo, da jih v drugi letnik ne bodo pustile niti polovico. Do diplome jih pripeljejo manj od tretjine ali le četrtno, druge izločijo kot neprimerne in iz njih ustvarjajo zagrizene antiintelektualce.

Ko govorimo o kulturi in njeni utesnjenosti, moramo govoriti o gospodarski krizi in o tistih stotisočih, ki si ne morejo več kupiti knjige za 50.000 din ali obiskati koncerta ali gledališča. Res je, da je slovenska kultura ogrožena – toda predvsem zato, ker je ogroženo normalno, kulturno, človeka dostojno življenje nas vseh, ne pa predvsem zaradi ogroženosti standarda in statusa kulturnikov. Gospodarska neuspešnost naše družbe postaja naravna katastrofa. Ujeli smo se v razvojno past, iz katere ni izhoda, ne da bi temeljito spremenili družbeno-ekonomski in družbeno-politični sistem – večji del njegovih nosilcev pa ne samo, da na to ni pripravljen, temveč se povezuje, dogovarja in organizira, da bi to preprečil. Danes v gospodarstvu za poldrugi odstotek letno povečujemo zaposlenost in porabljeno energijo, vrednost ustvarjenega proizvoda pa nezadržno pada iz meseca v mesec. Sistem dogovorne ekonomije odpoveduje na vsej črti. Nekdo, mislim, da Urbančič, je v svojem razmišljanju sedemdeseta leta označil kot obdobje restalinizacije. To ne drži: to je bilo obdobje »kulturne revolucije«, triumf samoupravnega fundamentalizma; restalinizacija šele prihaja, če ne bomo uspeli poraziti konzervativnih sil v naši družbi, ki so mnogo močnejše, kot se to zdi na prvi pogled.

2. Ob vsem tem se mi zdi popolnoma zgrešen Ruplov predlog za ustanovitev zveze slovenskih intelektualcev, zlasti take, kot je predlagana, ki hoče biti politična zveza, pa vendar po Ruplovih besedah to ni ali ne upa biti. Ne samo, da to sprenevedanje, to ustanavljanje političnih strank s figo v žepu nikamor ne vodi – ustanovitev take *stanovske* zveze je za slovenske intelektualce tudi razvojno nevarno. Intelektualci nimamo pravice zase zahtevati neke posebne situacije, izjemnega materialnega položaja ali nekakšnega političnega azila. Smo del naroda in deliti moramo njegovo usodo. Stvari so v tem trenutku mnogo preveč resne, da bi se lahko igrali s tem.

Zato je treba vprašanje »kaj storiti« zastaviti temeljiteje. Najprej je tu problem legitimnosti enopartijskih sistemov in njihove legitimnosti na splošno. Menim, da so ti sistemi samo v določenih zgodovinskih situacijah nujni in učinkoviti – to so situacije usodnih preizkušenj, v katerih se tudi dežele z razvito parlamentarno demokracijo rade odrečejo strankarskim bojem in ustanovijo nadstrankarsko »vlado narodne enotnosti« – npr. Vel. Britanija ob Hitlerjevem napadu.

Legitimnost enopartijskega sistema je torej odvisna od tega, v kolikšnem obsegu ta ena vladajoča stranka pokriva interese celotnega prebivalstva. To so predvsem gospodarski razvojni interesi, kadar pa gre za več nacionalne tvorbe, kot je Jugoslavija, pa so nacionalni interesi, pravilno opredeljeni kot zahteva po enakopravnosti narodov prav gotovo eno od osrednjih vprašanj. Ta enakopravnost narodov se manifestira skozi enakopravnost nacionalnih gospodarstev, še bolj pa skozi enakopravnost jezikov in kultur teh narodov. Vseskozi pa je navzoče tudi vprašanje moralne

paradigme, kajti v enopartijskem sistemu je edina stranka vselej vladajoča stranka, ki se mora ves čas ukvarjati z vprašanjem: kako preprečevati zlorabo oblasti?

Legitimnost našega sistema je torej treba vedno znova ocenjevati skozi tri vidike: interese kolikšnega dela prebivalstva pokriva, kako uspešno vzpostavlja enakopravnost narodov (zastopa interese svojega naroda) in kako uspešno vzdržuje moralno paradigmo stranke na oblasti.

Mislim, da glede prvega v tem trenutku ne moremo razpravljati – za to nismo dovolj kvalificirani, tu smo vsi pripadniki le enega sloja, intelektualcev. Glede drugega je stvar že mnogo težja: nekateri opozarjate, da je enakopravnost slovenskega naroda padla, ko je bilo ukinjeno slovensko partizansko poveljstvo in smo bili izigrani za slovensko vojsko, pa tudi za praktično rabo slovenščine v armadi in zveznih organih. Sam bi rad opozoril še na eno razsežnost diskriminacije slovenskega jezika – pri državnih odlikovanjih. Kolikor vem iz pripovedovanja tej državi bolj ljubih, so odlikovanja striktno podeljevana v srbsčini, kot da jih ne podeljuje večnacionalna Jugoslavija.

Še večji je problem moralne paradigme. Kot da odhod spomeničarske generacije ustvarja še več prostora za razraščanje gospodarskega kriminala, korupcijo, krajo družbene lastnine. Samo v Črni gori je bilo, kot je poročalo DELO, ukradeno nad 1000 ha družbene zemlje, to je nad 15.000 gradbenih parcel. Devetdeset odstotkov gospodarskega kriminala zakrivijo člani vladajoče stranke – to je v naravi vsakega enopartijskega sistema, ki ni sposoben zagotoviti normalnega pravnega reda. Brez tega pravnega reda namreč ni mogoče obravnavati vseh državljanov enako – afera Agrokomerc samo še enkrat potrjuje, da je odločilno za ugotavljanje krivde, na katerem klinu družbene lestvice oblasti ali v katerem klanu je kdo, ne pa njegova stvarna odgovornost.

To so torej vprašanja legitimnosti, ki jih naša kriza močno zaostrojuje. Dokler smo prepričani, da je nanja mogoče pozitivno odgovoriti, potem bi morali ta sistem podpirati, ne pa se igrati nekakšne stanovske zveze in zvezice in izigravati en interes proti drugemu. Če pa nasprotno mislite, da ta sistem nima legitimnosti in to vprašanje postavljam pred vas, pred celoten slovenski kulturni plenum, ki neguje tradicijo frontne organiziranosti slovenskega naroda, potem pa moramo ustanoviti pravo politično gibanje, pravo politično stranko, ne pa nekakšno stanovsko zvezo. Stanovske zveze so, gledano politično in razvojno, v osnovi konzervativne. Če še razumem ljudi, ki so ustanovili kmečko zvezo, da bi zaščitili gospodarske interese že dolgo deprivilegirane kmečke populacije (ki pa je ni več kot 8% slovenskega prebivalstva!) pa se mi zdi tak pristop k reševanju problema s slovensko inteligenco nevarna zabloda. Če ta inteligenca hoče biti to, kar bi po svojem značaju morala biti, torej oblika samozavesti naroda in njegov razvojni potencial, potem mora na zgodovinska vprašanja reagirati jasno in odločno. Če priznava legitimnost sistema, ga mora podpirati, brez fige v žepu. Če ga zanika, vendar ne zaradi svojih posebnih, izdvojenih interesov, temveč na podlagi razvojnega interesa slovenske družbe v celoti, potem je *dolžna sprožiti gibanje za naprednejšo organiziranost družbe*. Pri tem pa se moramo zavedati, da naprednost ni omejena na inteligenco, da ne izhaja iz razreda ali dva izobrazbe več, temveč iz dejanskega družbeno-ekonomskega položaja vsakega izmed nas. Marsikdo kritizira sistem samo zato, ker v tej krizni situaciji ne ohranja njegovega privilegiranega položaja, do kate-

rega se je prikopal v bogatejših časih – ali zato, da bi si ga ustvaril zdaj. Zato bi bilo noro ustanavljati zvezo slovenskih intelektualcev, ki bi le zaostrila obstoječa stanovska nasprotja in protislovja. Poznam ljudi, ki komaj čakajo, da se bodo stavečkajoči intelektualci na cesti srečali s stavečkajočimi kovinarji ali železničarji – in poračunali med seboj. Če bi se Plenum opredelil za oceno, da partija izgublja legitimnost oblasti, potem je čas, da zahteva večpartijsko organiziranost. Potem je čas, da nas zadolži za ustanovitev resnične, učinkovite politične stranke, ne pa nekakšne s »figo v žepu zveze«, ki bi hotela, pa si ne upa postaviti političnega programa in ciljev. Zato seveda nisem za Zvezo slovenskih intelektualcev, temveč bi bil v primeru, da bi se Plenum tako opredelil, za ustanovitev gibanja za intelektualno prenovo Slovenije, medstanovske politične stranke, ki bi zajela vse plasti prebivalstva in jih povezala na naprednem programu.

Seveda bi se takoj pojavilo vprašanje, ali je kaj takega sploh mogoče glede na Jugoslavijo. V svetu imamo veliko primerov takih zvez, koalicij, kohabitacij itd. Vse to je vprašanje kulture politične scene.

Ne glede na to, kako se bo ta dilema razpletla v prihodnosti, pa predlagam, da naš Plenum že danes zahteva:

- razselitev zveznih inštitucij (npr.: sodstva, zveznih zavodov itd.) iz Beograda v glavna mesta razvitih republik, s tem bi se ustvaril pogoj za »zvezno politiko«;

- da ne more dobiti odločujoče zvezne funkcije (od pomočnika zveznega ministra navzgor) nihče, kdor vsaj pasivno ne obvlada – dokazano z izpitom – jezikov jugoslovanskih narodov;

- da Slovenija organizira oblikovanje jasnega razvojnega koncepta, temeljčnega na dejstvu, da smo Slovenci narod in da je republika oblika naše državnosti – z vsemi posledicami in z vsemi funkcijami, ki jih ima država. Seveda to predvideva, da ne glede na veljavne politične in civilizacijske običaje v drugih republikah organiziramo sistem neposrednih in splošnih volitev.

Predlagam, da se ustanovi delovna skupina, ki bo vse te ideje in predloge, ki so bili na Plenumu sproženi, povzela in povezala v enoten program.

Hvala lepa.

(Opomba: pri popravljanju in avtorizaciji magnetograma vedno znova ugotavljam, kako slabo in nepovezano govorim. Tudi tokrat; zato sem prisiljen vnesti v tekst več popravkov, kot bi jih rad, vendar zagotavljam, da nisem ničesar pomembnega dodal ali izpustil in da ta avtoriziran tekst verno kaže moj nastop na Plenumu kulturnih delavcev.)

V Ljubljani, 30. 6. 1988